

Nánay István

A szépség és a harmónia elkötelezettje

ÁDÁM OTTÓ 1928-2010

Nem voltam ismerőse, nem tanított, már nem dolgozhattunk együtt a Színművészetin sem, de 1957-től – eleinte nézőként, később kritikusként – figyeltem munkásságát. Csaknem minden előadását, tévéműködését láttam. Volt, amikor az egyik legfontosabb, színházi látásmódot is meghatározó rendezőnek tartottam, de bekövetkezett az az idő is, amikor véleményét sok mindenben nem osztottam, munkáit növekvő távolságtartással szemléltem. Régi – jobbára jogos – ellenérzéseimet azóta sokban felülírta az idő, s ami ellen akkoriban berzenkedtem, arra ma már megértőbben emlékszem vissza.

Ádám Ottó neve és munkássága összeforrott a Madách Színházzal, hiszen harminchét éves rendezői pályájából harmincnégyet töltött ebben az intézményben. 1952-ben, miután rendezői diplomáját megkapta, azonnal a Madáchba került, de ott csak rövid időt tölthetett, mert kinevezték a Szegedi Nemzeti Színház főrendezőjének. Három év után, az 1956/57-es szezonban – az akkori igazgató, Horvai István hívására – szerződött vissza. Akkor még a mai Magyar Színház épületébe, mert a Madách csak 1961-ben költözött át mai helyére, a Körútra.

Ádámnak rendezőtársaival – mindenekelőtt Pártos Gézával és Vámos Lászlóval – együtt nagy szerepe volt abban, hogy a szakma és a közönség egyaránt a Madáchot tarthatta a hatvanas évek legjobb színházának. 1963-ban lett főrendező, 1972-ben igazgató, s e posztot az 1989-es lemondásáig töltötte be. Ez idő alatt megélte, hogy két évtizedes folyamatos művészi megújulás után színházát egyre inkább a „konzervatív” jelzővel illették. Nem indokolatlanul, hiszen változott a világ, benne a színház, ő pedig ugyanazokat az elveket vallotta több mint három évtizeden át. Hitt a rendben, a szépségben és a harmóniában. Hitt az írói szövegben, és hitt a színpadon, s mindenekelőtt a művészet humanizmusában. Ez a hit hatotta át minden rendezését és minden főiskolai óráját.

Ez a szemlélet otthonról, viszontagságos gyerek- és fiatalkorából ered, és véglegesen a főiskolai tanulmányai során szilárdul meg. Az 1928-ban Kolozsváron született gyerek tízéves korában, Erdély visszacsatolása-kor szembesül zsidó mivoltával. Nemcsak apja patikáját vették el, hanem az iskolában is megaláztatások sorát kellett elszenvednie. 1944-ben családjával együtt a bergensbelseni lágérbe deportálják, ahol éjszakánként Szondi

1.

1. Anna Frank naplója

2.

2. A nagy Romulus

Lipót, Komlós Aladár, Zsolt Béla és Kovács György színész formálja gondolkodását.

Amikor a megpróbáltatásokat túlélve hazatér, Szondi hatására pszichológus akar lenni, ezért beiratkozik az orvosi fakultásra, de barátja, Harag György unszolására megszakítja tanulmányait, és 1948-ban Budapesten beiratkozik a rendező szakra.

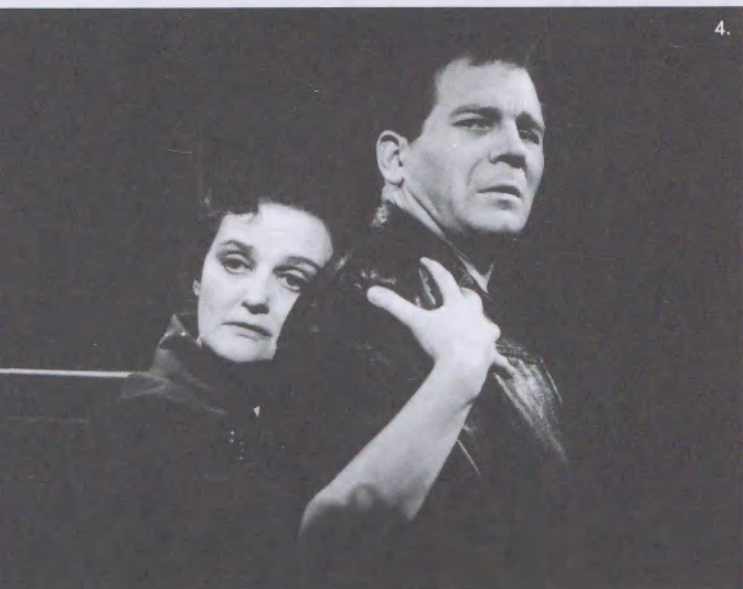
Nádasdy Kálmán és Gellért Endre tanítványa lett. Tőlük tanulja meg a lélektani realista színház alapjait, meg azt, hogy a „rendező” a „rend” szóból származik, hogy a szituációkat meg kell fejteni és el kell játszani, hogy a színházi munka lényege nem az önmagunkra, hanem az egymásra figyelés. Végigüli Gellért Endre *Fáklyaláng*-, illetve *Ármány és szerelem*-próbáit, segédrendezője a *Hamlet*nél és a *Ványa bácsinál*, később szoros barátság születik köztük, amely a Gellért két öngyilkossága közötti időszakban mélyül el igazán.

Mindaz, amit Nádasdytól és Gellértől kapott, szervesen beépült rendezői és tanári munkájába. 1959-től tanít a Főiskolán, évtizedeken át ő a színész tanszak vezetője, 1964-től hosszú évekig Nádasdy, majd Várkonyi Zoltán mellett rektorhelyettes. 1980-ban és '84-ben

végezték két rendezőosztálya, majd 1993-ig további három, amelyben színészek szereztek rendezői diplomát is. 2000–2003 között professor emeritus.

Rendezői pályája zajos sikerrel indul: Miskolcon vizsgaként egy szovjet termelési vígjátékot, Kornyejcsuktól az *Ukrajna mezőin*-t állítja színre, s vitát vált ki, hogy nem a korban divó sematikus, a figurákat fekete-fehéren ábrázoló, didaktikus előadást hoz létre. A szakmát Szegeden tanulja meg, ahol operettől vígjátékokon át Gorkijig és Csehovig mindent kell rendeznie.

A Madách Színházban két fontos előadással mutatkozik be. Németh László *Széchenyije* – Tímár Józseffel a címszerepben – mindössze kilencszer mehetett, aztán a zsúfolt házas előadást betiltották, mert túl direkt volt az 1848-as és az 1956-os

3. Kispolgárok

4. Pillantás a hídról

5. Tanner John házassága

6. Danton halála

7. Othello

bukott forradalom utáni érzések, gondolatok közötti áthallás. Az *Anna Frank naplója* viszont sok éven át műsoron maradt, s Ádám Ottó már ebben érvényesítette azt a módszerét, amelynek lényege a színészi munka középpontba állítása.

Munkásságának és sikereinek döntő tényezője a szélesszel folytatott intenzív, baráti együttműködés volt. A Madáchban fantasztikus társulattal találkozott. Olyan színészekkel dolgozhatott, mint Pécsi Sándor, Uray Tivadar, Tímár József, Darvas Iván, Tolnay Klári, Kiss Manyi, aztán Mensáros László, Psota Irén, Domján Edit vagy Bessenyei Ferenc, Huszti Péter – és a sor hosszan folytatható lenne –, s ők értő és egyenrangú partnerei voltak a színházcsinálásban. Olyan felejthetetlen előadásokat köszönhetünk az ő közös, egymásra hangolt munkájuknak, mint a számomra legemlékezetesebb *Pillantás a hídról*, *A kaukázusi krétakőr*, *Hermelin*, *Tanner John házassága*.

Ádám Ottó színházeszménye nem minden típusú darabban tudott maradéktalanul érvényesülni, ezért néhány, számára különösen fontos, általa nagyon szeretett szerzőhöz pályafutása során többször is visszatért. Mindenekelőtt az orosz írókhoz. Csehov minden darabját – nem egyet többször – színre állított, Gorkijtól is jó párat. Repertoárjának másik meghatározó hányadát Németh László drámái alkották. Összesen tizet vitt színre, s ezekből tévéjátékot is rendezett. A negyedik hozzá közel álló író G. B. Shaw volt, de természetesen nem maradhattak el a Shakespeare-bemutatók sem.

Ezek közül kiemelkedően fontos volt az 1973-as *Othello*, amelyben Bessenyei Ferenc korosodó címszereplőjével szemben Huszti Péter fiatal, hetyke, krek, de szimpatikus Jagója áll, s kettejük harcából e romlott világban mindketten vesztésként kerülnek ki. Ahogy a hatvanas években számos Ádám-produkció központi figuráját Pécsi Sándor játszotta, a hetvenes–nyolcvanasokban a rendező elsősorban Husztira épített. Így lett ő az egyik főszereplője Ádám Ottó egy másik kiemelkedően fontos előadásának: Sütő András – Kovács György közvetítésével! – a Madáchnak ajánlotta fel a *Csillag a máglyán* ősbemutatójának lehetőségét. A Szervét Mihály és Kálvin János közötti, élet-halálra folyó erkölcsi és hatalmi harcból Husztinak és Sztankay Istvánnak köszönhetően az egész műre érvényes, intenzív, a vitadrámát élővé tevő, általános morális tanulságokat hangsúlyozó előadás született.

A rejtőzködő, interjúkat nem szívesen adó, a magáról és mesterségének titkairól ritkán nyilatkozó Ádám Ottó egy helyütt fájdalmasan beszél arról, hogy a Sütő-bemutató után döbrent rá: nemcsak a nagyvilágban, de szűkebb közegében, a színházában is megváltozott a légkör, szétfoszlóban az az egység, amelyben hitt, s amelyet hosszú évekig tapasztalt maga körül. Ekkor valami eltört benne – mondta. De már hamarabb törtenhetett benne és vele valami.

Az az Ádám Ottó, aki pályakezdése után rögtön, aztán a szegedi és az első madáchbeli éveiben kristálytisztán és pontosan analizálta a színházi életet, kiállt a megújulás, a kísérletezés szükségessége mellett, a hatvanas évek második felétől keményen elítélte, jobb esetben múló divatnak aposztrofálta az Európában ter-

jedő színházi irányzatokat, az „önmegvalósító” rendezőket, a színpadon megjelenő kegyetlenséget, extrémistát, s ezzel együtt a Magyarországon bontakozó amatőr-alternatív kezdeményezéseket is.

Természetesen sok mindenben igaza volt – hiszen például a rendezői színház előretörésével együtt sokasodott az öncélú rendezői megvalósítások száma, ám a blöff is –, de nem tett különbséget az igazi és a talmi kísérletezés, újat keresés között.

Ma már színháztörténet, hogy igazgatói minőségében 1972-ben először Csehov *Sirályát* mutatta be, s rá egy évre két pályakezdő, Szolnokon Székely Gábor, Kaposváron Zsámbéki Gábor szintén e drámával debütált. E mű előadásában élesen körvonalazódott Ádám és a fiatalok gyökeresen eltérő felfogása a színházról, a művészetet éltető újat keresésről, a klasszikusokhoz való alkotói viszonyról.

Ádám Ottó – akit 1954-ben és '60-ban Jászai Mari-díjjal, '65-ben Kossuth-díjjal tüntettek ki, aki 1970-ben Erdemes, '79-ben pedig Kiváló művész lett, s 1998-ban megkapta a Magyar Köztársaság Erdemrend középkeresztjét – mindvégig kitarított elvei mellett. Erről tanuskodott kilencven színpadi és negyvenegy tévérendezésre, valamint a *Csillag a máglyán*-ból készített filmje.

Rendezői pályáját az 1952-es *Vássa Zselezsnovától* számította, és 1987-ben a *Cseresznyés kert* színre állításával zárta le. Amikor 1989-ben előre megfontoltan a színház éléről éppen úgy felállt, mint a főiskolai katedrójáról, kerek életművet hagyott maga után. Színészek tucatjai tőle tanulták a mesterséget, ahogy ő Nádasdytól és Gellértől, s előadásában folytatta a tanítást, hiszen tanítványai közül sokan az ő színházában értek jelentős művészeti, lettek méltó partnerei a Madách színész-nagyságainak. Munkásságának kulcsszava a szépség és a szeretet volt. Pályája előrehaladtával egyre aggodalmasabban figyelte, hová rohan a világ, milyenné változik a színház.

1994-ben egy előadásában így fogalmazott: „Lehet-e még azt énekelni, hogy »Árva a ház, nincs kacagás«, akar-e Szomoryst nézni a gitározó ifjúság, van-e még helye a csendes szavú Csehov-színésznek?»

A színház most morzsolódik össze, hogy valami újat hozzon létre. Mindezt a régi épületekben, hiszen szegények vagyunk, és a régi vágyakkal, hiszen nem változtunk annyit, mint ahogy azt magunkról elhitetni szeretnénk..., vágyaink, álmaink, szerelmeink, bánataink, illúzióink és csalódásaink, ambícióink és kudarcaink semmit sem változtak.

A színház vigasztalni próbálja az embert, aki erre a világra jobban rászorul, mint valaha. Segíteni akar, oldani a magányt, ösvényt találni a dzsungelben...

Néha azzal áltatom magam, hogy az én színházam segítette megőrizni az emberi méltóságot, itt-ott enyhítette a szenvedést, és több örömet szerzett, mint amennyi bánatot okozott, s a 8 és 1/2 cirkuszának fehér ruhában vonuló bohócai odabiccentenek nekem: ismerünk téged, oké, minden rendben van.”

Igen. Visszatekintve egy gazdag életpályára, mi is elmondhatjuk: oké, végső soron minden rendben volt. Ádám Ottó halálával egy jelentős rendezőgeneráció utolsó, kiemelkedő, korszakos képviselője távozott közülünk.